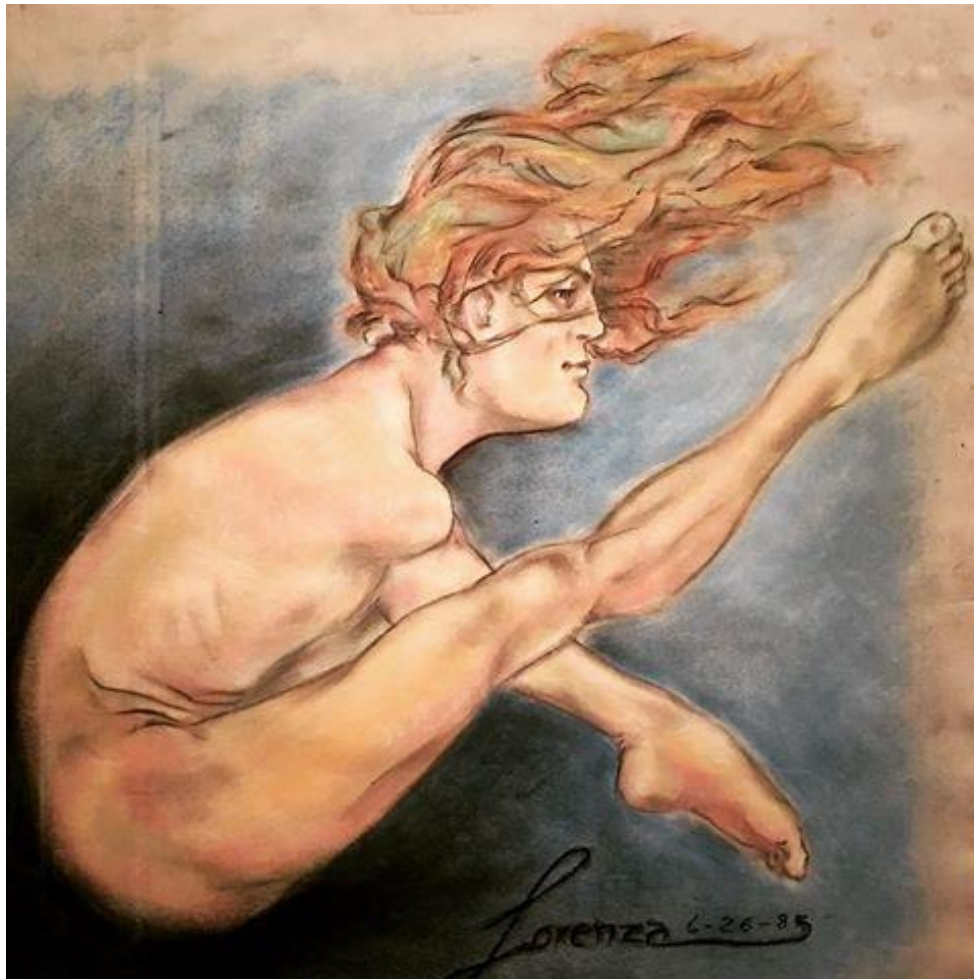

Quin paper pot tenir l'art com a mitjà transformador i inclusiu?: Art, activisme i diversitat funcional

(Lorenza Böttner, sense títol, 1985).

“L'única manera de deixar de mirar-nos com estranys és crear espais d'aprenentatge, espais de creació i espais de comunicació on tots puguem aportar des de la nostra diferència per permetre que la nostra singularitat ofereixi una visió més rica de la vida i l'art. D'aquest món plural és del que es nodreix l'imaginari de l'art i al seu torn aquest és l'imaginari que l'art crea i projecta sobre la societat.”

(Liant la Troca)

1/Emmarcament teòric

En aquest dossier intentarem abordar el paper de l'art i l'*artivisme* com a possibilitadors de canvis socials i de mirada. L'art pot ser un dels camins a explorar per generar espais de creació, intercanvi i convivència més amplis i inclusius. També per explorar noves narratives i referents en què les persones amb diversitat funcional puguin trobar-se representades i puguin accedir a espais de possibilitat. De la mateixa manera, l'art inclusiu pot permetre que les persones sense discapacitat o "normalitzades" puguem canviar i enriquir la nostra mirada i percepció envers la diversitat funcional: trencar amb el binarisme de víctima o superheroï, de llàstima o inspiració. Generar espais horitzontals que humanitzin l'experiència de la diversitat funcional trencant amb les idees d'invalidesa, deficiència i cosificació. Cal remarcar que farem un primer apropament, sense aprofundir massa, degut al propi format i extensió del dossier però esperem que us sigui engrescador i útilⁱ.

Abans de res hem d'emmarcar que partim del concepte de *capacitisme* definit per Cazaux (2019) com:

Una discriminación o prejuicio contra las personas con discapacidades en el plano físico, mental o emocional, a favor de aquellas personas consideradas como capaces. El capacitismo es, al mismo tiempo, prejuicio —una actitud— y discriminación —comportamiento—. También es una ideología: parte de un sistema de opresión, por lo que no debe verse simplemente como una inclinación personal o una práctica discriminatoria individual (p.7).

És a dir que el *capacitisme*, o *discapacitisme*, és un sistema estructural d'opressió que intersecciona amb d'altres com el racisme, el masclisme o l'edatisme. El (*dis*)*capacitisme* es nodreix d'una idea biologicista que entén la discapacitat com una deficiència natural que et fa incomplet i per tant no humà. Aquesta idea parteix de la ideologia humanista i del discurs científic i mèdic que pren el cos de l'home *cis*, blanc i sense discapacitat/normalitzat com a estàndard d'allò humà, patologitzant la diferència (Preciado, 2018). D'aquesta manera, s'estableixen unes categories i una jerarquització en el valor de les vides; és el que es coneix com a biopolíticaⁱⁱ.

Igualment partim del model social de la discapacitat que posa el focus en la societat discapacitant amb les barreres ambientals i socials que imposa i que impedeixen que totes les persones puguin accedir i participar de tots els aspectes i dimensions de la vida. D'aquesta manera es trenca amb el model mèdic de la discapacitat que posa el focus i la responsabilitat en el individu que ha de sanar i normalitzar-se.

En aquest context de desigualtat sistèmica és on l'art pot tenir un pes molt especial. L'art té la capacitat de commoure i connectar de manera profunda i encarnada. L'art es nodreix de la creativitat, de la creació; imagina i genera espais de possibilitat en què les capacitats, vivències i relats poden resignificar-se i ampliar-se. En paraules de Bertolt Brecht: "l'art no és un mirall per reflectir la realitat, sinó un martell per donar-li forma". L'*artivisme* és la combinació entre l'art i l'*activisme*; és un concepte paraigües molt ampli i recollint el que diu Mesías-Lema (2018):

Muchos han teorizado sobre este término y, principalmente, lo vinculan al arte de protesta, pero hoy en día se distingue entre arte político, reproductor de representaciones ideológicas y, artivismo, condicionado por un posicionamiento

cultural del pensamiento a través del arte. Este último utiliza metodologías de guerrilla, de demanda pública, pero también es cierto que va mucho más allá de esa definición superficial como una acción puntual de queja. El activismo, entendido como un proceso artístico complejo, se vio influenciado por el apogeo de la performance, las prácticas feministas y la teoría «queer» que reclamaban estrategias comunicativas más eficaces dentro del campo artístico contemporáneo, capaces de requerir e institucionalizar unos derechos inexistentes de aquellos colectivos en situación de riesgo y exclusión social. (p.21)

És a dir, que podem definir-lo com una manera de qüestionar sistemes opressius i injustos i de resistir a partir de la creativitat com a font de transformació i participació, passant d'objectes a subjectes polítics. Com va escriure Boal (2015), creador del Teatre de l'Oprimat, i que pot ser extrapolable a les diferents expressions artístiques:

Nuestro deseo es conocer mejor el mundo en el que vivimos para poder transformarlo de la mejor manera. El teatro es una forma de conocimiento y debe ser también un medio de transformar la sociedad. Puede ayudarnos a construir el futuro, en vez de esperar pasivamente a que llegue (p. 24).

L'artivisme pot ser, doncs, una via per polititzar els malestars i posar els cossos i la vida al centre.

2/Referents

Artistes amb diversitat funcional: la importància de ser i tenir referents

“Es importante que contemos nuestras propias historias, que las cantemos, que las bailemos, que las riamos, pero que las saquemos fuera, porque si no nos cuentan, y cuando nos cuentan nos deforman” (Lucía Mbomio)

Creiem en la importància dels i les referents diverses i plurals. És fonamental que les criatures tinguin referents en què veure's identificades i reflectides. L'escriptora **Chimamanda Ngozi Adichie** ja ens adverteix del perill de la història única i com d'impressionables i vulnerables som davant del relat únic, sobretot els infants. A la seva primera [conferència TED](#) (2009) explica, entre altres coses, que quan era petita només tenia accés a contes i llibres americans i europeus; per això, quan

va començar a escriure, els seus relats eren protagonitzats per persones blanques que tenien un seguit de problemes que no eren els propis d'una noia de Nigèria. Ens diu que no va ser fins que va conèixer la literatura africana que no va adonar-se que persones com ella també podien protagonitzar històries, que era també digna de ser

narrada la seva realitat i els seus anhels, que no només hi ha un relat del que són els llibres.

Pel que fa a l'*artivisme* i la diversitat funcional hi ha un important recorregut. Moltes artistes i activistes amb diversitat funcional porten anys apoderant-se i disputant el camp de l'autorepresentació i la resignificació i reapropiació de les paraules i els insults: exemples com els *Disabled Performers* dels Estats Units o les accions de *guerrilla transtolida*. Us compartim un poema de Marcus Neil consultat a Brugarolas (2015: 47):

La metáfora del viento en las poéticas lisiadasⁱⁱⁱ

*Como puedo hablar de tullido y no mencionar el viento
Como puedo hablar de lisiado y no mencionar el corazón
Corazón, viento, canción, flor, espacio, tiempo, amor.
Dejar éstos ausentes es dejar al tullido en términos rígidos
Como si estuviera hecho de partes médicas y no de carne y hueso
Siempre hay viento en mi lisiado
Brisa de la playa
Perfumado con el aroma de la madre selva
Bailes de salsa salvajes que corren pasada la medianoche
Lisiado no es extraordinario ni ordinario
Lisiado es un plato lleno
Uno estropeado sobre el periódico
Un buey en un campo de arroz, arando la tierra*

Seguint aquesta idea d'obrir imaginaris, relats i possibilitats recopilem una breu selecció d'artistes catalanes amb diversitat funcional que utilitzen l'art i el ressò que tenen per narrar-se i lluitar contra la discriminació, els prejudicis, l'estigma i el desconeixement que hi ha sobre la diversitat funcional.

- **Brutícia Sublim:** és un blog que explora les relacions entre l'art i la salut mental com a forma de resiliència. Les seves autores exploren a partir de l'art brut^{iv} com és viure la depressió i fer de les seves vivències actes polítics. [\[Enllaç\]](#)
- **Les Impuxibles:** companyia artística de les germanes Peya: Clara Peya compositora i pianista (Premi Nacional de Cultura l'any 2019) i l'Ariadna Peya coreògrafa i ballarina. Entenen l'art com un altaveu de denúncia i canvi social [\[Enllaç\]](#). L'últim dels seus espectacles és "**Suite TOC núm.6**" on la Clara Peya posa música i veu al trastorn obsessiu compulsiu que té diagnosticat des de fa anys. L'espectacle combina diversos llenguatges escènics: música, moviment, paraules i la llengua de signes catalana (LSC), sent un espectacle que aposta per l'accessibilitat i per pujar damunt de l'escenari les diversitats i incorporar-les com a elements comunicatius i artístics [\[Enllaç\]](#).
- **Princesa Inca:** Cristina Martín, la Princesa Inca artísticament, és poeta i membre de Radio Nikosia (una de les primeres emissores realitzades per persones diagnosticades amb problemes de salut mental). És també l'autora de dos llibres de poesia: *Crujido* i *La mujer-precipicio*. Us deixem recitat un dels seus poemes més coneguts [\[Enllaç\]](#).
- **Marc Buxaderas:** és còmic i estudiant universitari de periodisme; és el creador del monòleg *Posa un discapacitat a la teva vida* que utilitza l'humor com vehicle per transmetre les situacions quotidianes de discriminació que viu pel fet de tenir una paràlisi cerebral tetraplègica i fer pensar i sensibilitzar al públic per tal de

normalitzar les vides i experiències de les persones amb diversitat funcional. Us enllacem el seu [web](#) i un petit [vídeo promocional](#).

Grups i festivals d'art integrat i inclusiu: grups heterogenis de persones amb i sense diversitat funcional

Fem un petit recull de companyies, festivals i iniciatives artístiques on les persones amb i sense diversitat funcional treballen plegades i exploren juntes nous llenguatges i possibilitats escèniques.

- **Liant la Troca:** companyia de dansa integrada conformada per persones amb diversos bagatges i capacitats tant artístiques com motrius. Entenen la dansa com un llenguatge on les diversitats obren les possibilitats i en què tothom aprèn de tothom [[Enllaç](#)].

- **Associació i Grup Teatre Imagina:** teatre i creativitat per a la salut mental. El grup està conformat per persones heterogènies però amb una majoria de persones amb experiències diverses relacionades amb la salut mental. És un projecte que va sortir dins de la rehabilitació psicosocial i s'ha convertit en una eina per treballar la convivència, la pertinença i el diàleg amb diverses persones i entitats [[Enllaç](#)].
- **L'Altre Festival:** Festival Internacional d'Arts Escèniques i Salut Mental que agrupa companyies inclusives tant professionals com amateurs. Es defineixen així: "Allò desconegut ens fa por. Què és la bogeria? Benvinguda, bogeria! Perquè una mica bojos ho som totes. Camina per la vora i descobreix l'Altre món, el de les arts escèniques i la salut mental. El món de l'alegria, la creativitat, el patiment i la invisibilitat". Us deixem l'enllaç a la promoció del documental que han fet després de 5 anys d'experiències [[Enllaç](#)].
- **Festival Inclús:** Festival Internacional de Cinema i Discapacitat de Barcelona. Un espai que acull propostes audiovisuals que parlen de la diversitat funcional aportant diferents perspectives i narratives [[Enllaç](#)].
- **XeRock Música e Discapacidade:** projecte gallec reivindicatiu i terapèutic on conflueixen la música i la lluita pels drets de les persones amb diversitat intel·lectual. El grup està conformat per persones amb i sense discapacitat intel·lectual i fan concerts per tota la Península. Un dels seus projectes a destacar va ser una gira que van fer per centres penitenciaris i educatius de Galícia, apropant les realitats de les persones amb diversitat intel·lectual [[Enllaç](#)].

3/Criteris per a l'acció

Després de tot l'exposat fins ara, apostem per l'art com a vehicle per consolidar l'educació inclusiva. En aquesta part final del dossier us donarem un seguit de criteris i premisses per a tenir en compte i que us siguin d'ajuda en la vostra tasca educativa. Així mateix, aprofitarem per donar i explicar un seguit de materials i projectes educatius que teniu al vostre abast.

- **Incloure diferents expressions artístiques** (pintura, dansa, teatre...) a les pràctiques curriculars i extracurriculars del centre educatiu amb tres propòsits principals:
 - Que l'alumnat explori les possibilitats diverses dels seus cossos i experimentin amb els seus sentits, capacitats motrius, etc.
 - Si hi ha alumnat amb diversitat funcional és una oportunitat molt bona per posar en valor les potencialitats del seu cos i generar intercanvis entre iguals. Mitjançant les pràctiques artístiques es pot treballar l'agència i empoderament de la persona amb diversitat funcional.
 - Desenvolupar l'empatia i l'educació emocional. Generar espais de cura i d'expressió dels neguits i malestars com a prevenció de situacions d'abús i com a eina de cohesió grupal i d'enfortiment de l'autoestima.
- **Parlar obertament de la diversitat funcional**, ja sigui física, intel·lectual, sensorial o mental.
- Incorporar, tant al nostre llenguatge oral com a les comunicacions escrites del centre, un **llenguatge inclusiu** en què totes les famílies i l'alumnat se sentin interpel·lats d'una manera curosa. Una manera de treballar per l'educació inclusiva passa per agafar consciència de les paraules que fem servir i canviar aquelles expressions que són discriminatòries. Us deixem la [Guia de llenguatge inclusiu](#) de l'Ajuntament de Barcelona.
- Incloure **referents diversos** al centre educatiu:
 - Conèixer i aportar referències de persones amb diversitat funcional en diferents àmbits (científiques, cantants, pintores, personatges històrics, esportistes, etc.). Normalitzar la diversitat funcional fent que formi part de l'imaginari de l'alumnat i que sigui un imaginari divers i ric que trenqui amb els estereotips hegemònics sobre la discapacitat.
 - Promoure l'autonomia, l'apoderament, el reconeixement i la inclusió dels agents educatius que puguin tindre diversitat funcional (ja sigui alumnat, professorat, famílies, vetlladores, monitores, etc.).
- **Diversificar els materials:**
 - Incloure materials que parlin obertament de la diversitat funcional: llibres, contes, pel·lícules, etc.
 - Incloure materials on hi hagi presència i visibilitat de persones amb diversitat funcional, però que el focus no estigui posat en la discapacitat. Normalitzar la presència passa també per deixar de reduir a una persona amb discapacitat a la seva discapacitat.
 - Incloure materials, activitats i espais accessibles per les diferents capacitats.
- **Propiciar trobades i experiències positives amb persones amb diversitat funcional.** Per exemple, aprofitar les sortides culturals per anar a veure obres i espectacles d'artistes amb diversitat funcional o de companyies d'arts escèniques integrades i inclusives.

4/Bona pràctica

Us donarem l'enllaç de diferents fonts on trobar recursos diversos però volem aprofitar per explicar amb més detall el projecte desenvolupat pel Servei de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya anomenat **El calaix de la diversitat** i específicament la segona entrega de 2016 anomenada **Recursos que tenen protagonistes amb discapacitat**. Aquesta guia recull 76 llibres infantils d'imaginació, 27 novel·les juvenils, 10 còmics i 26 pel·lícules en què els i les protagonistes són infants, joves o animals amb diversitat funcional [\[enllaç\]](#).

El calaix de la diversitat:

llibres adaptats i recursos per a infants i joves amb discapacitat

El calaix es va actualitzant periòdicament en base a dues categories de recursos: d'una banda els materials adaptats i accessibles a diferents capacitats i necessitats; i de l'altra amb materials que tenen com a protagonistes a persones amb discapacitat.

En el sentit de materials adaptats i accessibles us enllacem l'entrega actualitzada el 2018 **El calaix de la diversitat: llibres adaptats i recursos per a infants i joves amb discapacitat**: [\[enllaç\]](#). En aquesta entrega es fa un recull de 57 llibres adaptats a diferents formats: llengua de signes, lectura fàcil, audiollibres, sistema pictogràfic i de comunicació (SPC) i 52 recursos electrònics per criatures i joves amb discapacitat.

Aquests recursos electrònics recullen

blocs, webs i associacions tant catalanes com estatals. Entre els punts forts de la guia ressaltem que els recursos que presenta estan classificats –per una banda– segons el tipus de discapacitat (intel·lectual, sensorial, etc.) i –per una altra– d'acord al de format que utilitza (llengua de signes, lectura fàcil, etc.). També cal destacar que tots els recursos són força actuals, produïts des del 2010.

Aquest projecte neix arran del Manifest de la UNESCO sobre la biblioteca pública i recollint les paraules de la presentació de les dues guies enllaçades del projecte: “els serveis de la biblioteca pública es fonamenten en la igualtat d'accés per a tothom, sense tenir en compte l'edat, la raça, el sexe, la religió, la nacionalitat o la classe social. Cal oferir serveis i materials específics a aquells usuaris que, per alguna raó, no poden utilitzar els serveis i materials habituals, com és el cas de minories lingüístiques, persones amb discapacitats, hospitalitzades o empresonades. En definitiva, les biblioteques públiques han de ser inclusives i aquesta inclusió s'ha de facilitar des de tres vessants: l'arquitectònic, l'humà i uns fons documentals que puguin satisfer tota mena de públics”.

5/Referències i materials

Igualment us deixem altres guies i propostes de materials i experiències inclusives que podeu anar incloent a les vostres escoles:

- **Ginjoler:** contes adaptats a la llengua de signes catalana [\[Enllaç\]](#).
- **Associació Lectura Fàcil:** catàleg de llibres per edats [\[Enllaç\]](#).
- **Cuentos que contagian ilusión:** col·lecció de la biblioteca de la Fundació ONCE. [\[Enllaç\]](#).
- **ARTransforma:** entitat que treballa per la democratització de la música generant projectes comunitaris amb un fort compromís social. Sobre accessibilitat universal, el poder de les arts, la transversalitat artística, la creativitat” (informació del seu [web](#)). També cal destacar el projecte *Música i dansa a l'abast* en què treballen amb infants i joves amb diversitat funcional per promoure l'accés i la participació igualitària a l'art, la dansa i a la música. I, per últim, parlar de *l'Orquestra integrada*, iniciada el 2013, composta per músics amb i sense diversitat funcional [\[Enllaç\]](#).

Bibliografia

- Boal, A. (2015). *Juegos para actores y no actores* (6ª ed.). Barcelona: Artes Escénicas
- Brugarolas, M. (2015). *El cuerpo plural. Danza integrada en la inclusión . Una mirada plural* (Tesi doctoral, Universitat Politècnica de València, Comunitat Valenciana). Recuperat de [\[Enllaç\]](#).
- Cazaux, G. (2019, agost 29). Las personas que usan sillas de ruedas son discapacitadas porque la sociedad sigue construyendo escaleras. *El Salto, Antiespecismo*. Recuperat de [\[Enllaç\]](#).
- Mesías-Lema, J.M. (2018). Artivismo y compromiso social: Transformar la formación del profesorado desde la sensibilidad. *Revista Científica de Educomunicación*, nº 55, v. XXVI, 19-28.
- Preciado, P. (2018). *Lorenza Böttner. Rèquiem per la norma*. Barcelona: La Virreina Centre de la Imatge, Ajuntament de Barcelona. Recuperat de [\[Enllaç\]](#).

Crèdits

Material elaborat per l'Institut Diversitas, en el marc del Programa “Escoles per la Igualtat i la Diversitat”, impulsat pel Consorci d'Educació de Barcelona. Autora: Ana Rial. Col·laboradores: Anna Berbel, Adriana Cabeceran i Rodrigo Prieto.

i Per facilitar la lectura a les persones amb dislèxia, hem optat per utilitzar la tipografia ARIAL i la justificació esquerra de tot el document.

ii La idea de la biopolítica desenvolupada en <https://www.elsaltodiario.com/opinion/diversidad-funcional-si-no-merecemos-vivir-ahora-como-vamos-vivir-despues> Aquest article d'opinió va ser escrit per Andrea Garcia-Santemases, Laura Sanmiquel i Elena Prous que són tres activistes del Moviment de Vida Independent. És una reflexió profunda i actual, ja que va ser publicat a finals d'abril d'aquest any en plena crisi sanitària del covid19. Us recomanem la lectura ja que aprofundeix en la vivència d'aquesta situació quan estàs travessada per la diversitat funcional i els debats sobre quines vides són més importants per ser salvades està damunt la taula.

iii Poema de Neil Marcus que obre el llibre de poesia Cripple Poetics escrit pels artistes i performers amb discapacitat funcional Neil Marcus i Petra Koppers. Aquest poema ha estat traduït per Maria Luisa Brugarolas i inclòs a la seva tesi doctoral.

iv L'Art Brut és un terme encunyat a mitjats del segle XX per fer referència a les creacions artístiques pictòriques sortides d'àmbits no institucionals ni professionalitzats. Hi ha una forta producció artística i expressiva de persones amb diversitat funcional i psicosocial que s'engloba dins d'aquesta denominació.